

ОБ'ЄКТИ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

OBJECTS OF TEMPORARY ACCESS TO THINGS AND DOCUMENTS

Казьмірова І.В.,
аспірант кафедри інформаційного права
та права інтелектуальної власності
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті основну увагу приділено загальним об'єктам тимчасового доступу до речей і документів, які можна виділити шляхом системного аналізу положень кримінального процесуального законодавства. В аспекті вирішення порушених проблемних питань зроблено висновок щодо можливості посилання на законодавчі положення, які стосуються процесуальних джерел доказів. Також за результатами проведеного дослідження наголошено на доцільності конкретизації назви розглядуваного процесуального інституту.

Ключові слова: тимчасовий доступ до речей і документів, речі, документи, інформація, об'єкти.

В статье основное внимание уделено общим объектам временного доступа к вещам и документам, которые можно выделить путем системного анализа положений уголовного процессуального законодательства. В аспекте решения затронутых проблемных вопросов сделан вывод о возможности ссылки на законодательные положения, касающиеся процессуальных источников доказательств. Также в ходе проведения исследования отмечено о целесообразности конкретизации названия рассматриваемого института.

Ключевые слова: временный доступ к вещам и документам, вещи, документы, информация, объекты.

The article focuses on the general objects of temporary access to things and documents that can be identified through a systematic analysis of the provisions of criminal procedural law of Ukraine. It presents that the provisions of Chapter 15 of the Criminal Procedure Code do not allow to answer on the question what should be understood under the objects of temporary access and what legislative provisions in this case should be guided in practice.

The main objective of the article is to select general objects of temporal access to things and documents, to find out what should be understood by them, and also what criteria should be guided when deciding on the issue of obtaining and provision of temporary access to certain objects.

The author concludes that there is a possibility to refer to the legislative provisions concerning the procedural sources of evidence. Also, the article states that it is expedient to specify the name of the institute under consideration.

It notes that pre-trial investigation materials acquire the status of evidence only at the stage of court proceedings. Thus, in the course of the pre-trial investigation, the collection of information takes place, and the latter concerns both the institution of temporary access to things and documents and the institute of investigative (search) actions, because in the era of the information society, we cannot rule out the possibility of obtaining information during temporary access.

Key words: temporary access to things and documents, things, documents, information, objects.

Становлення та активне практичне застосування інституту тимчасового доступу до речей і документів зумовлюють появу нових пов'язаних із цим питань, на які намагаються знайти відповідь дедалі більше теоретиків та практиків. Адже від ступеня детальності нормативної регламентації правового інституту, чіткості юридичної техніки залежить формування усталеної правозастосовної практики, а отже, і досягнення завдань кримінального провадження.

Попри існування численних наукових праць, окремі питання тимчасового доступу до речей і документів залишаються малодослідженими. Недостатньо уваги нині приділено питанню щодо об'єктів, до яких може бути надано тимчасовий доступ.

На відміну від речей і документів, до яких заборонено доступ та які містять охоронювану законом таємницю, законодавець уникає конкретизації і навіть не намагається в окремій статті навести хоча б орієнтовний перелік речей і документів, які потенційно можуть стати об'єктами тимчасового доступу. Мабуть, такий підхід є абсолютно виправданим, оскільки де-юре і де-факто неможна заздалегідь визначити назви речей, документів, які можуть мати значення для кримінального провадження, а відповідно, окремо законодавчо закріпити вичерпний чи хоча б приблизний їх перелік. У зв'язку з цим, основну увагу буде приділено тим загальним об'єктам тимчасового доступу, які можна виділити шляхом системного аналізу положень глави 15 КПК України.

Як зазначає О. Подковський, основною проблемою є те, що окремі слідчі не повністю розуміють поняття документів та речових доказів, не розмежовують, із приводу чого подається клопотання: доступу до документів чи до речей [2, с. 60].

Такі твердження не є випадковими, адже положення глави 15 КПК України не дають змоги відповісти на пи-

тання, що треба розуміти під об'єктами тимчасового доступу і якими законодавчими положеннями в такому разі варто керуватися на практиці.

Як зазначає О.В. Лускатов, відсутність визначення у законі окремих термінів, що присутні у змісті низки його норм, створює між останніми критеріями варто користувачам змогу трактувати ці поняття як завгодно [3, с. 292].

Вищенаведене й зумовило необхідність дослідження нами цього питання.

Метою статті є виділення загальних об'єктів тимчасового доступу до речей і документів, з'ясування, що треба під ними розуміти, а також якими критеріями варто керуватися при вирішенні питання щодо отримання та надання тимчасового доступу до тих чи інших об'єктів.

Під час дослідження нами було використано окремі напрацювання таких науковців, як О. Подковський, О. Лускатов, А. Чуб, Н. Бобечко, М. Никоненко, О. Шило, В. Фаринник, Б. Куспись, Д. Сергеева, О. Старенький та ін.

Практика свідчить, що найчастіше з клопотаннями про тимчасовий доступ звертаються слідчі Національної поліції та ДФС. При цьому клопотання слідчих ДФС здебільшого стосуються розкриття банківської таємниці (руху коштів по тих чи інших рахунках), вилучення установчих документів підприємств, установ, організацій. Клопотання слідчих Національної поліції можна поділити на 2 основних групи: 1) клопотання, які стосуються розкриття інформації, що є в операторів телекомунікаційних мереж, щодо фактів з'єднань у місцях вчинення злочинів, трафіків мобільних телефонів; 2) клопотання, які стосуються вилучення тих чи інших документів, речей у підприємств, установ та організацій. Аналогічне спостерігається й у клопотаннях слідчих СБУ та прокуратури [2, с. 59].

Аналізуючи зміст ст. 159 КПК України, можна виділити загальні об'єкти тимчасового доступу: 1) речі;

2) документи; 3) інформація, що міститься в електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку. При цьому належність безпосередньо інформації до числа таких об'єктів підкріплюється і ustalеною судовою практикою.

З перелічених об'єктів на рівні КПК України закріплено лише визначення поняття «документ», а саме: спеціально створений із метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ч. 1 ст. 99 КПК України). При цьому ч. 2 ст. 99 КПК України фактично звужує перелік документів, визначаючи, що до останніх, за умови наявності в них відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, можуть належати: 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні); 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; 3) складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; 4) висновки ревізій та акти перевірок.

А.В. Чуб визначає документ як результат відображення конкретної інформації на спеціальному матеріалі за визначеним стандартом чи формою. Документом називають все те, що використовується для реєстрації, передачі та збереження інформації про будь-який предмет. Це матеріальний вияв певного факту чи ідеї або матеріальне свідцтво, на якому базуються при затвердженні факту чи ідеї [4, с. 60].

Загалом науковці трактують поняття «документ» для цілей кримінального провадження досить широко, що цілком узгоджується з положеннями ч. 1 ст. 91 КПК України, яка вміщує перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Глава 15 КПК регламентує тимчасовий доступ до речей і документів, але ні у ній, ні у КПК загалом не міститься визначення терміна «речі». Якщо у ст. 99 КПК окреслюється поняття «документ», то щодо речей жодних роз'яснень не пропонується. Тож, виникає запитання стосовно того, на чому закінчуються межі повноважень слідчого в частині доступу до речей, або, іншими словами, щодо яких матеріальних об'єктів наявна потенційна можливість їх вилучення [3, с. 293].

Вважаємо, що за таких умов треба звернутися до поняття «речові докази». Останніми, відповідно до ч. 1 ст. 98 КПК України, є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, зазначені в ч. 1 цієї статті (ч. 2 ст. 98 КПК України).

У науковій літературі інколи висловлюється думка щодо можливості застосування ст. 179 Цивільного кодексу України, в розумінні якої річчю варто вважати предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Зокрема, таку позицію займає А.В. Чуб, але вона є досить спірною. Незважаючи на те, що кримінальне процесуальне законодавство України складається, в тому числі, й з інших законів, Кримінальний процесуальний кодекс щодо Цивільного кодексу є спеціальним нормативно-правовим актом. Як підтвер-

дження цього, в ухвалах слідчих суддів про тимчасовий доступ до речей і документів посилання на норми Цивільного кодексу відсутнє.

Спробував послатись на ст. 179 Цивільного кодексу України і О.В. Лускатов, керуючись тим, що у ч. 2 ст. 3 КПК законодавець передбачив механізм визначення термінів, відсутніх у ч. 1 вказаної норми. Для цього пропонується звертатись до спеціальних норм кодексу або до інших законів України [3, с. 293].

Але в подальшому ним було зроблено висновок, що потенційна можливість такого широкого, якщо посилатись на інші закони, використання поняття «речі» здатна дезорієнтувати представників сторін кримінального провадження, які, відповідно до ст. 22 КПК, мають рівні права на збирання та подання до суду речей [3, с. 293].

В аспекті зазначеного нами було опрацьовано значну кількість ухвал слідчих суддів і, як виявилось, питання про тимчасовий доступ до речей порушується зрідка. Натомість переважно йдеться про тимчасовий доступ до документів, інформації операторів мобільного зв'язку тощо. Аналізуючи одну з таких ухвал, нами зроблено висновок, що тимчасовий доступ було надано до речей, які фактично підпадають під ознаки речових доказів, хоча прямого посилання на ч. 1 ст. 98 КПК України безпосередньо в ухвалі немає (Ухвала Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 06.04.2018 р. у справі № 346/3837/17).

До числа загальних об'єктів тимчасового доступу до речей і документів, вважаємо, належить також інформація, хоча безпосередньо у назві досліджуваного інституту вона як об'єкт не відображена. Останнє може бути зумовлено тим, що в КПК України інформація фактично отожднюється з документом з огляду на таке. Відповідно до ч. 4 ст. 99 КПК України, копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа. Також, як вже було зазначено, до документів, за умови наявності в них відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, можуть належати: 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні) (ч. 2 ст. 99 КПК України).

Тим не менш в епоху інформаційного суспільства ми не можемо відкидати можливість отримання під час тимчасового доступу інформації як такої і розглядати будь-який носій, що її містить, лише як документ. Отже, вважаємо за доцільне відобразити у назві досліджуваного правового інституту поряд із речами і документами ще й інформацію.

Отже, для досягнення поставленої мети нам видається за можливе посилання на законодавчі положення, які стосуються процесуальних джерел доказування, з огляду на наведене нижче.

Ч. 1 ст. 131 КПК України визначено, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження. І, як зазначено в зробленому Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р., тимчасовому доступу до речей і документів мета збирання доказів не властива [6].

З цього приводу позиції науковців різняться. Зокрема, Н. Бобечко вважає тимчасовий доступ до речей і документів заходом забезпечення одержання й перевірки доказової інформації [7, с. 30].

М.Я. Никоненко зазначає, що тимчасовий доступ до речей і документів, дійсно, відповідає всім властивостям

заходу забезпечення кримінального провадження, адже дає змогу кожній зі сторін (підкреслюємо: кожній) ознайомитися з речами і документами, зробити їх копії (ч. 1 ст. 159 КПК України). З іншого боку, тимчасовий доступ до речей і документів відповідає всім властивостям слідчої (розшукової) дії, адже дає змогу отримувати і використовувати як докази відомості, що містяться у речах і документах (п. 6 ч. 2 ст. 160 КПК України), а також у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею (судом) вилучити їх (здійснити їх виїмку (ч. 1 ст. 159 КПК України)). І тому такий захід забезпечення кримінального провадження займає досить значне місце серед засобів доказування у кримінальному провадженні, відіграє важливу роль у збиранні й перевірці доказів [8, с. 143].

А.В. Чуб посилається на те, що заходи забезпечення кримінального провадження дають змогу виявляти, збирати та зберігати докази, попереджати можливу протиправну поведінку чи виключати можливість підозрюваного, обвинуваченого ухилитися від слідства та суду [4, с. 26].

За твердженнями О. Шило, отримання речових доказів шляхом тимчасового доступу є одним із варіантів отримання доказів у кримінальному провадженні нарівні з іншими, зокрема слідчими, розшуковими діями або добровільною видачею органу досудового розслідування [9, с. 24].

В.І. Фаринник зазначає, що у наукових джерелах поширеною є й позиція, відповідно до якої на розгляд слідчого судді не мають «подаватись клопотання про доступ та вилучення речей, які можуть бути речовими доказами, оскільки це фактично зумовлює підміну слідчих дій заходами забезпечення кримінального провадження, що є неприпустимим [10, с. 202].

Як зазначає Б. Куспись, якщо речовий доказ знаходиться у потенційного підозрюваного, його не можна вилучати в порядку тимчасового доступу, а треба проводити обшук [11, с. 189–193].

В будь-якому разі, ми не можемо залишити поза увагою те, що сторона обвинувачення, сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів, в тому числі шляхом проведення/ініціювання інших процесуальних дій (ст. 93 КПК України), до яких цілком може належати і тимчасовий доступ до речей і документів.

Також треба зазначити, що матеріали досудового розслідування набувають статусу доказів лише на стадії судового провадження. Отже, у процесі досудового розслідування відбувається збирання відомостей, причому останнє стосується як інституту тимчасового доступу до речей і документів, так й інституту слідчих (розшукових) дій. Тим більше, що тимчасовий доступ значною мірою наближений до слідчих (розшукових) дій (наприклад, обшуку), що склалось навіть історично. Зокрема, більшість процесуалістів та криміналістів вважали виїмку різноманітних слідчих дій. Та й законодавець розглядав процесуальний порядок її проведення в одній главі із обшуком, що також було формальною підставою приналежності виїмки до видів слідчих дій [12, с. 71].

Як підсумок, зазначимо, що загальними об'єктами тимчасового доступу до речей і документів виступають речі, документи та інформація, що міститься в електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку. Прямі вказівки щодо того, що треба розуміти під вказаними об'єктами, кримінальне процесуальне законодавство не містить. У зв'язку з цим обґрунтовано можливість поширення на інститут тимчасового доступу до речей і документів законодавчих положень, які стосуються процесуальних джерел доказування. Також наголошено на доцільності безпосереднього відображення у назві інституту тимчасового доступу до речей і документів як ще одного об'єкта й інформацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Подковський О. Тимчасовий доступ до речей і документів за новим КПК: проблеми і шляхи їх вирішення. Слово Національної школи суддів України. 2013. № 3. С. 58–63.
3. Лускатов О.В. Окремі аспекти відсутності визначення терміну «речі» у КПК України. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М.В. Салтєвського (м. Харків, 8 листопада 2017 р.). Харків, 2017. С. 292–294.
4. Чуб А.В. Тимчасовий доступ до речей та документів як захід забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 221 с.
5. Ухвала Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 06.04.2018 р. у справі № 346/3837/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73226374>.
6. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (Витяг) від 07.02.2014 р.: Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>.
7. Бобченко Н. Заходи забезпечення кримінального провадження: процесуальна природа, зміст та обсяг. Юридичний журнал «Право України». 2017. № 12. С. 27–38.
8. Никоненко М.Я. Види заходів забезпечення кримінального провадження та їх місце і роль у процесі доказування. Журнал «Судова апеляція». 2014. № 1(34). URL: <https://kia.court.gov.ua/sud2690/1j/4q/121408/>.
9. Шило О. Новації Кримінального процесуального кодексу України щодо процесуального порядку збирання речових доказів. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 27 листопада 2013 р.). Одеса, 2013. С. 22–25.
10. Фаринник В. І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 565 с.
11. Куспись Б. Мета тимчасового доступу до речей та документів як заходу забезпечення кримінального провадження. Право і суспільство. 2014. № 6-1. С. 189–193.
12. Сергеева Д. Б., Старенький О. С. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для проведення тимчасового доступу до речей і документів. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 4. С. 70–80.